

आदिवासी विकास विभागातील मान्यता रद्द करण्यात आलेल्या/बंद करण्यात आलेल्या अनुदानित आश्रमशाळा अन्य संस्थेस चालविणेस देण्याबाबतची कार्यपद्धती.

महाराष्ट्र शासन
आदिवासी विकास विभाग

शासन निर्णय क्रमांक:-अआशा.२०२३/प्र.क्र.७१/का.११

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक, मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.

दिनांक:- २३ ऑगस्ट, २०२३

वाचा:- शासन निर्णय क्रमांक:- अआशा.२०११/प्र.क्र.३७५/का.११, दिनांक ०७ मार्च, २०१३

प्रस्तावना:-

आदिवासी विकास विभागामार्फत राज्यात अनुसूचित जमातीच्या विद्यार्थ्यांसाठी ५५६ अनुदानित आश्रमशाळा स्वयंसेवी संस्थेमार्फत चालविण्यात येत आहेत. आश्रमशाळा संहितेमध्ये विहित केलेल्या अटी व शर्तीचा भंग झाल्यास अशा आश्रमशाळांची मान्यता रद्द करण्यात येते. संबंधित संस्थांनी अनुदानित आश्रमशाळा चालविण्यास असमर्थता दर्शविली तर अशाही आश्रमशाळेची मान्यता रद्द करण्यात येते. ज्या संस्था शासनाच्या अटी व शर्तीनुसार चालवित नाहीत व ज्या संस्थाना नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वानुसार उचित संधी देऊनही विहित केलेल्या कार्यपद्धतीनुसार व शासनाच्या ध्येय धोरणानुसार आश्रमशाळा चालवत नाहीत. अशाही आश्रमशाळांची मान्यता रद्द करण्यात येते. अशा मान्यता रद्द केलेल्या/ बंद आश्रमशाळा अन्य संस्थांना चालविण्यास देण्याबाबतची कार्यपद्धती संदर्भाधीन शासन निर्णयान्वये विहित करण्यात आली होती. संदर्भाधीन शासन निर्णयामध्ये कालानुरूप बदल करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

या संदर्भातील संदर्भाधीन दिनांक ०७.०३.२०१३ रोजीचा शासन निर्णय अधिक्रमित करण्यात येत आहे.

२. आदिवासी विकास विभागातील मान्यता रद्द करण्यात आलेल्या/बंद करण्यात आलेल्या अनुदानित आश्रमशाळा अन्य संस्थेस चालविणेस देण्याबाबतच्या कार्यपद्धतीत सुधारणा करून खालीलप्रमाणे सुधारीत निकष व कार्यपद्धती निश्चित करण्यात येत आहे.

१. राज्यात बंद पडलेली अनुदानित आश्रमशाळा अन्यत्र स्थलांतरीत व हस्तांतरीत करून चालविण्यास इच्छुक असणाऱ्या राज्यातील संस्थेला क्षेत्रबंधनाची अट लागू असणार नाही.
२. विद्यार्थी संख्येअभावी बंद पडलेली/ मान्यता रद्द करण्यात आलेली, राज्यातील अनुदानित आश्रमशाळा पुन्हा त्याच ठिकाणी सुरु करण्यास परवानगी दिली जाणार नाही.

३. राज्यात अन्यत्र बंद पडलेली/मान्यता रद्द करण्यात आलेली अनुदानित आश्रमशाळा ज्या ठिकाणी हस्तांतरीत/स्थलांतरीत करावयाची आहे त्या ठिकाणी आदिवासी उपयोजना क्षेत्रासाठी/आदिवासी उपयोजना क्षेत्राबाहेरील क्षेत्राकरीता आदिवासी लोकसंख्या अंदाजे ३००० ते ५००० इतकी असावी. तर दुर्गम भागातील क्षेत्रासाठी आदिवासी लोकसंख्या अंदाजे २००० ते ३००० इतकी असावी. तसेच आदिवासी उपयोजना क्षेत्रासाठी किमान ७ कि.मी. आणि आदिवासी उपयोजना क्षेत्राबाहेरील क्षेत्रात किमान १० कि.मी च्या परिसरात आदिवासी विकास विभागाची शासकीय अथवा अनुदानित आश्रमशाळा नसावी. त्या ठिकाणी पाणी पुरवठा, आरोग्य केंद्र, वीज, रस्ते इ. ची सोय असावी. तसेच परिसरातील १० कि.मी. भौगोलिक क्षेत्रातून अनुदानित आदिवासी आश्रमशाळेकरीता पुरेशा प्रमाणात आदिवासी विद्यार्थी उपलब्ध असावेत.
४. खालील निकषांची पूर्तता करणाऱ्या राज्यातील इच्छुक स्वयंसेवी संस्थानी विहित केलेल्या नमुन्यात आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांचेकडे अर्ज सादर करावा.

अ) संस्थेची नोंदणी व अन्य तपशिल याबाबत संस्थेने सादर करावयाची प्रमाणपत्रे/कागदपत्रे/शपथपत्र

- १) संस्था महाराष्ट्र राज्यातील नोंदणीकृत संस्था असणे आवश्यक राहिल. धर्मदाय उप/सहायक आयुक्त यांनी दिलेल्या संस्थेच्या नोंदणीपत्राची साक्षांकित प्रत प्रस्तावासोबत जोडावी.
- २) संस्थेची मान्यता यापूर्वी शासनाने किंवा धर्मदाय आयुक्तांनी रद्द केली असल्यास किंवा दंड केला आहे किंवा कसे याबाबतचे शपथपत्र अर्ज करणाऱ्या संस्थेने सादर करावे.
- ३) अर्ज करणाऱ्या संस्थेने संस्थेच्या कार्यकारणीतील सदस्यांचा तपशिल, यामध्ये शैक्षणिक पात्रता/व्यवसाय/प्रवर्ग/जातीचा प्रवर्ग इ. माहिती देण्यात यावी.
- ४) अर्ज करणाऱ्या संस्थेने संस्थेविरुद्ध आर्थिक व फौजदारी स्वरूपाचे गुन्हे दाखल झालेले नसल्याबाबत संबंधित पोलीस अधिकाऱ्यांचे प्रमाणपत्र प्राप्त करून ते अर्जासोबत सादर करावे.
- ५) अर्ज करणाऱ्या संस्थेने संस्थेविरुद्ध फौजदारी किंवा दिवाणी दावा चालु आहे किंवा याबाबतचे शपथपत्र सादर करावे.
- ६) यापूर्वी निधीचा अपहार केल्याच्या तक्रारी प्राप्त नसल्याबाबत धर्मदाय आयुक्त यांचे ना-हरकत प्रमाणपत्र संस्थेने प्राप्त करून ते प्रस्तावासोबत सादर करावे.
- ७) संस्थेने यापूर्वी शासनाविरुद्ध मा. उच्च न्यायालयात/अन्य न्यायालयात याचिका दाखल केली होती किंवा कसे? असल्यास ती प्रलंबित आहे किंवा कसे, निकाल लागला आहे किंवा कसे या संबंधितचे शपथपत्र संस्थेने सादर करावे.

ब) संस्थेची आर्थिक स्थिती व उपलब्ध भौतीक सोयी-सुविधा-

- १) स्वयंसेवी संस्थेची वार्षिक उलाढाल कमीत-कमी रुपये २५ लाख असणे आवश्यक आहे. तसेच संस्थेच्या नावे कमीत-कमी १० लाख रुपयेच्या दिर्घ मुदतीच्या राष्ट्रीयकृत बँकेत ठेवी असल्या पाहिजेत.
- २) संस्थेकडे १ वर्षासाठी खर्च करता येईल इतकी रक्कम म्हणजेच किमान रुपये १० लाख त्यांच्या बँक बचत किंवा चालु खात्यावर शिल्लक असणे अनिवार्य आहे.
- ३) संस्थेस आश्रमशाळा चालविण्यास मान्यता मिळाल्यास संस्थेने प्रत्येक शैक्षणिक वर्षात किमान १० टक्के निधी स्वतः खर्च करणे बंधनकारक राहिल.
- ४) संस्थेचे मागील ३ वर्षांचे लेखा परीक्षण अहवाल (सनदी लेखा परीक्षकांमार्फत प्रमाणित) अर्जासोबत जोडण्यात यावेत.
- ५) संस्थेकडे किमान ३ एकर स्वतःच्या मालकीची किंवा भाड्याची जागा असावी.
- ६) संस्थेने स्वतःच्या अथवा भाड्याने घेतलेल्या जागेवर अनुदानित आश्रमशाळेसाठी सर्व भौतीक सोयी-सुविधांनी युक्त इमारत बांधणे आवश्यक आहे.

क) संस्थेचा शैक्षणिक क्षेत्रातील अनुभव-

- १) संस्थेस निवासी आश्रमशाळा/वसतिगृह/शैक्षणिक संस्था चालविण्याचा अनुभव असल्यास सदर संस्थेस प्राधान्य देण्यात येईल. अर्जासोबत त्याचा तपशिल देण्यात यावा.
- २) संस्थेने शिक्षण क्षेत्रात केलेले कार्य, संस्थेमार्फत सध्या सुरु असलेल्या शाळा, वसतिगृह, कनिष्ठ महाविद्यालये व त्यात असलेल्या सोयी-सुविधांबाबतची सविस्तर माहिती देण्यात यावी.
- ३) संस्थेच्या सुरु असलेल्या शाळा/वसतिगृहातील गैरप्रकाराबाबत इतर विभागांनी संस्थेच्या विरुद्ध यापूर्वी कार्यवाही केली असल्यास त्याबाबतची माहिती देण्यात यावी.
- ४) यापूर्वी किमान ५ वर्षांपासून आदिवासी विद्यार्थ्यांसाठी आश्रमशाळा चालवित असलेल्या परंतु मान्यता न मिळालेल्या संस्थेने त्याबाबतचा संपूर्ण तपशील सादर करावा.
- ५) अनुदानित आश्रमशाळेबाबत शासनाचे प्रचलित नियम/अटी व शर्ती तसेच शासन वेळोवेळी विहित करेल असे सर्व नियम/अटी व शर्ती मान्य असल्याबाबतचे हमीपत्र संस्थेकडून घेण्यात यावे.

३. राज्यातील इच्छुक स्वयंसेवी संस्थाकडून प्राप्त झालेल्या सर्व प्रस्तावांसंदर्भात आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांनी अपर आयुक्त, आदिवासी विकास यांचे मार्फत संबंधित प्रकल्प अधिकारी यांचेकडून अहवाल प्राप्त करून घ्यावेत.

४. आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांचेकडे प्राप्त झालेल्या प्रस्तावासंदर्भात संबंधित प्रकल्प अधिकारी यांनी इच्छुक संस्थेकडे अनुदानित आश्रमशाळेसाठी वर्ग खोल्या, मुख्यध्यापक कार्यालय, शिक्षक व शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांकरीता कक्ष, प्रयोगशाळा, वाचनालय, संगणक कक्ष, स्वच्छतागृहे, पिण्याची पाण्याची सोय यासह शाळेची सुसज्ज इमारत, स्नानगृहे, स्वच्छतागृहे यांचेसह मुलां व मुलींकरीता स्वतंत्र वसतीगृह, स्वयंपाकगृह, भोजनकक्ष, पिण्याच्या/वापराच्या पाण्याची टाकी/पाणी पुरवठ्याची इतर साधने, या सोयी सुविधांची आश्रमशाळा संहितेमध्ये नमूद करण्यात आलेले मानके तसेच सोबत जोडण्यात आलेले **परिशिष्ट-अ** मधील बाबींच्या अनुषंगाने तपासणी करुन तपासणी अहवाल अपर आयुक्त यांचेमार्फत आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांना सादर करावा.

५. आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक यांनी अपर आयुक्त, आदिवासी विकास यांचेमार्फत प्रकल्प अधिकारी यांचेकडून प्राप्त झालेल्या सविस्तर अहवालांची छाननी करुन त्याबाबतचा अहवाल १५ दिवसात त्यांच्या अभिप्रायासह शासनास सादर करावा.

६. स्वयंसेवी संस्थानी सादर केलेल्या प्रस्तावांच्या संदर्भातील आयुक्त, आदिवासी विकास यांचा छाननी अहवाल, त्यांचे अभिप्राय/शिफारस विचारात घेऊन विहित निकषाच्या/गुणवत्तेच्या आधारे मान्यता रद्द केलेल्या/बंद पडलेल्या आश्रमशाळा हस्तांतरणासाठी/चालविण्यासाठी योग्य संस्थेची निवड करण्याचे अधिकार शासनास राहतील. यासंदर्भात शासनाचा निर्णय अंतिम राहील.

७. संस्थेला शासनाकडून प्रथमतः अनुदानित आश्रमशाळा तत्त्वतः मंजूर करण्यात येईल. संस्थेला तत्त्वतः मंजूरी देतेवेळी उपरोक्त प्रमाणे इमारत व इतर सोयी-सुविधा उपलब्ध असल्याचे प्रकल्प अधिकारी यांच्या अहवालात नमूद असल्यास व अनुदानित आश्रमशाळेबाबत सर्व निकषांची पूर्तता होत असल्याबाबत संबंधित अपर आयुक्त, आदिवासी विकास यांनी प्रमाणित केल्यानंतरच आयुक्त, आदिवासी विकास यांचेकडून शाळेमध्ये विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्यास तसेच शिक्षकांच्या पदभरतीसंदर्भात मंजूरी आदेश निर्गमित करण्यात येतील.

८. संस्थेस तत्त्वतः मान्यता देतेवेळी उपरोक्त प्रमाणे सोयी-सुविधासह इमारत उपलब्ध नसल्यास अशी मान्यता देण्यात आल्यापासून दोन वर्षांच्या कालावधीत अनुदानित आश्रमशाळेचे बांधकाम पूर्ण करणे आवश्यक राहील असे न केल्यास सदर संस्थेला बंद पडलेली अनुदानित आश्रमशाळा चालविण्यास देण्यात आलेली तत्त्वतः मान्यता रद्द करण्यात येईल.

९. इच्छुक संस्थेस राज्यात बंद पडलेली अनुदानित आश्रमशाळा चालविण्यास देण्याच्या अनुषंगाने हस्तांतर/स्थलांतरणाची मंजूरी दिल्यानंतर मंजूरी दिलेल्या ठिकाणी ती आश्रमशाळा शासनाच्या अटी व शर्तीप्रमाणे/आश्रमशाळा संहितेमधील याबाबत मानकानुसार सुरु करणे बंधनकारक राहिल. तथापि शैक्षणिक वर्ष सुरु होण्यापूर्वी अथवा झाल्यानंतरच्या महिन्यात आश्रमशाळा हस्तांतराची/स्थलांतरनाची मंजूरी दिली असल्यास मंजूरी दिल्याच्या दिनांकापासून ६० दिवसात मंजूरी दिलेल्या ठिकाणी ती आश्रमशाळा सुरु करणे बंधनकारक राहिल. विहित मुदतीत अनुदानित आश्रमशाळा सुरु न केल्यास सदर आश्रमशाळेचे हस्तांतर/स्थलांतरनासाठी देण्यात आलेली मंजूरी आपोआप रद्द समजण्यात येईल.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेत स्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा सांकेतांक क्रमांक २०२३०८२३१६०२०६२७२४ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(उदय ग. गवस)
अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

- १) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- २) मा. मंत्री, आदिवासी विकास, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) मा. अपर मुख्य सचिव यांचे स्वीय सहाय्य, मंत्रालय, मुंबई
- ४) आयुक्त, आदिवासी विकास, नाशिक.
- ५) अपर आयुक्त, आदिवासी विकास ठाणे/नाशिक/अमरावती/ नागपूर.
- ६) सर्व प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प.
- ७) निवडनस्ती का.११.

शासन निर्णय क्रमांक:-अआशा.२०२३/प्र.क्र.७१/का.११, दिनांक २३ ऑगस्ट, २०२३ सोबतचे परिशिष्ट

परिशिष्ट-अ

- शालेय इमारतविषयक निकष -

- १) शालेमध्ये प्रत्येक वर्ग तसेच अतिरिक्त तुकड्यांकरीता स्वतंत्र वर्गखोल्या असणे आवश्यक आहे. तसेच वर्ग खोलीत शैक्षणिक साहित्य ठेवण्यासाठी कपाट असेल.
- २) प्रत्येक वर्गखोलीमध्ये विद्यार्थी पटसंख्येनुसार पुरेसे बेंचेस असणे आवश्यक आहे.
- ३) शालेय इमारतीत स्वतंत्र मुख्याध्यापक कक्ष तसेच स्वतंत्र शिक्षक/शिक्षिका कक्ष असेल.
- ४) शालेय इमारतीत मुख्याध्यापक कक्षाजवळ आवश्यक सुविधांसह शालेय प्रशासकीय कामकाजासाठीचे कार्यालय असेल.
- ५) शालेय इमारतीमध्ये स्वतंत्र प्रयोगशाळा असावी.
- ६) शालेमध्ये ग्रंथालय, संगणक कक्ष, अभिलेख कक्ष, भांडार कक्ष, शालेय क्रिडा/व्यायामशाळा साहित्य इत्यादी करीता स्वतंत्र खोल्या असाव्यात.
- ७) शालेय इमारतीत सांस्कृतिक व इतर कार्यक्रमांसाठी स्वतंत्र बहुउद्देशीय हॉल असावा.
- ८) शालेय आवारात विद्यार्थ्यांसाठी किमान १ एकर क्षेत्रफळ असणारे क्रिडांगण उपलब्ध असावे.
- ९) शालेमध्ये क्रिडा प्रकार असणे आवश्यक असून त्यामध्ये मैदानी खेळांचा समावेश असावा.
- १०) संगणक प्रयोगशाळेत किमान २० संगणक (इंटरनेट व इतर अत्याधुनिक सुविधेसह) व १ प्रिंटर असावे.
- ११) शालेमध्ये विद्यार्थ्यांच्या आरोग्याच्या दृष्टीने शुद्ध पिण्याचे पाणी उपलब्ध असावे यासाठी जल शुद्धीकरण यंत्र (Water purifier) विद्यार्थी संख्येच्या प्रमाणात असावे.
- १२) पाणी साठवण्याच्या टाक्यांमधून सर्व इमारतींना शौचालय व स्नानगृहामध्ये नळांनी पाणीपुरवठा केला जावा.
- १३) आश्रमशाळा संकुलात शालेय इमारत व वसतीगृह व इतर इमारतीत तसेच शालेय आवारात आवश्यक ठिकाणी सुरक्षित व अखंडीत वीजपुरवठा सोय उपलब्ध असावी तसेच विद्युत पुरवठा खंडीत झाल्यास पर्यायी सोय उपलब्ध असावी.
- १४) शालेमध्ये आजारी विद्यार्थ्यांसाठी एक sick room असावी.
- १५) विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने शालेमध्ये CCTV cameras असणे आवश्यक राहिल.
- १६) शालेमध्ये विद्यार्थी व विद्यार्थीनींच्या संख्येनुसार पुरेश्या प्रमाणात स्वच्छतागृहे असावी.
- १७) शालेच्या परीसराभोवती पक्की व योग्य उंचीची संरक्षक भिंत असावी.
- १८) शालेतील कर्मचारी निवास शक्यतो शालेय आवारात किंवा आवाराजवळ असावा
- १९) शालेच्या परिसरात सांडपाण्याचा निचरा योग्यरितीने होईल याबाबत दक्षता घेण्यात यावी.

२०) शाळेचा परिसर स्वच्छ असावा, शक्यतोवर परिसरात आवश्यक वृक्ष/रोपे लागवड करण्यात यावी.

- वसतीगृहविषयक निकष -

- १) विद्यार्थी व विद्यार्थीनींसाठी आवश्यक सुविधांसह निवासाची व्यवस्था स्वतंत्र इमारतीमध्ये असावी.
- २) मुलांच्या वसतीगृह इमारतीत मुलांसाठी व मुलींच्या वसतीगृह इमारतीमध्ये मुलींसाठी त्याच मजल्यावर स्नानगृहे व प्रसाधनगृहे असतील. प्रती २० विद्यार्थ्यांमागे एक स्नानगृह व एक स्वच्छतागृह असावे. प्रसाधनगृहामध्ये नळाद्वारे पाणीपुरवठ्याची सोय असावी.
- ३) शालेय इमारत व वसतीगृहामध्ये मुले व मुलींसाठी स्वतंत्र मुतारी असावी तसेच स्वच्छतेसाठी पाण्याची व्यवस्था असावी.
- ४) वसतीगृहामध्ये विद्यार्थीनींच्या आरोग्याच्या दृष्टीने मोफत सॅनिटर पॅड पुरवठा करण्यात यावा व सॅनिटरी पॅडची विल्हेवाट लावण्याकरीता Incinerator असावे. ते प्रसाधनगृहाच्या बाहेर पण पुरुषांचा वावर नसेल व त्यांच्या नजरेस पडणार नाही अशा ठिकाणी लावलेली असावी.
- ५) वसतीगृहातील मेसमध्ये विद्यार्थ्यांना हात धुण्यासाठी प्रती १५ विद्यार्थ्यांमागे एक wash basin असावी.
- ६) ज्या आश्रमशाळांमध्ये मध्यवर्ती स्वयंपाकगृह योजना असेल त्या शाळा वगळुन इतर शाळांमध्ये स्वतंत्र स्वयंपाक गृह असावे व ते पुरेशी हवेशीर व प्रकाशयुक्त असावे.
- ७) शक्यतो वसतीगृहाला लागून भोजनकक्ष असावे व त्यामध्ये जेवणाकरीता आवश्यक ती जागा उपलब्ध असावी.
- ८) वसतीगृहात आवश्यक अन्नसाठा करण्याकरीता स्वतंत्र खोली असावी, सदर खोलीमध्ये आवश्यक स्वच्छता राखण्यात यावी.
- ९) वसतीगृहातील विद्यार्थ्यांच्या शयन कक्षात प्रती विद्यार्थी किमान ५० चौ. फुट इतके चटई क्षेत्र उपलब्ध असावे तसेच पुरेशा प्रमाणात ट्युब लाईट, पंख्ये इ. उपलब्ध असावेत.
- १०) प्रत्येक विद्यार्थ्यांसाठी झोपण्यासाठी कॉट, अंथरुण-पांघरुन, मच्छरदाणी याची सोय असावी.
- ११) वसतीगृह इमारतीत अथवा तळमजल्यावर अधीक्षक/अधिक्षिका यांची निवास व्यवस्था असावी.
- १२) विद्यार्थ्यांच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने वसतीगृहामध्ये CCTV cameras असावेत.
- १३) वसतीगृहामध्ये चौकीदार असणे आवश्यक आहे.
- १४) वसतीगृहामध्ये आजारी विद्यार्थ्यांसाठी एक sick Room असावी.
- १५) वसतीगृहामध्ये विद्यार्थ्यांना आंघोळीसाठी गरम पाणी असणे आवश्यक आहे.

- १६) वसतीगृहामध्ये चोवीस तास पाणीपुरवठ्याची व्यवस्था असावी तसेच सांडपाण्याचे व्यवस्थापन केले जावे.
- १७) वसतीगृहामध्ये मच्छर तसेच इतर किटक यांचे पासून संरक्षणाकरीता खोल्यांच्या तावदानांना जाळी असावी.
- १८) वसतीगृह इमारतीमध्ये दररोज साफसफाई करण्यात यावी.
